

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro, 2018

D.Davronova, F. Namozov. O'zbekiston yoshlari baxti – iqboli va buyuk kelajagini yaratgan inson..... 7

PEDAGOGIKA YA PSIXOLOGIYA

M. Mahmudov. Ta'limni didaktik loyihalashning yangi qirralari.....	10
Z. Azimova. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati.....	14
В. Коллов. Личность преподавателя высшей школы: проблема самореализации.....	18
Ю. Павлова. Современные тенденции в исследованиях социальной адаптации личности студента.....	25
Н. Патажнина. Образовательное пространство вога Украины второй половины XIX – начала XX в.	29
Н.Музалова. Методика разработки учебных целей в программах образовательных дисциплин в системе непрерывного образования.....	34
N. Xalilova. Talabalar mustaqil faoliyatini tashkil etishning refleksiv metod va usullari.....	37
G. Izbullayeva. XII-XIII asrlarda ta'lim tizimi.....	41
R.Nematova. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar sensor madaniyatini rivojlantirishda ta'limiy o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazish.....	45
Z. Allardonov. Oliy harbiy ta'lim muassasalari harbiy xizmatchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning pedagogik ahamiyati.....	49
A.Ismanova. O'smirlardagi deviant xulq muammolarining ijtimoiy-psixologik jihatlari va ularning oldini olish yo'llari.....	53
E.Muxtarov. Vrach kasbiy tafakkurini rivojlantirish usullari.....	58
R.Achilova, S. Qodirova. Understanding educational psychology.....	63
D.Tosheva. Shaax kamolatida o'qituvchi-murabbiyning o'rni.....	66
F. Shadlyev. Psixodiagnostika – psixologik xizmatning muhim yo'nalishlaridan biri.....	69
Sh. Farmonova. Loyihaviy ta'lim vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirish didaktik muammo sifatida.....	74
Ю. Бордюг. Педагогические условия формирования готовности воспитателей к работе с детьми в условиях специальных групп дошкольных образовательных учреждений.....	80
M. Tilayeva. O'quvchilarni mehnat va kasbga tayyorlashda o'quv mashg'ulotlarining imkoniyatlari.....	88
D. Mirzayeva. Mustaqil o'qish – bilim olish va talabalarning faolligini ta'minlash usuli.....	93

BOSHLAG'ICH TA'LIM

S. Avezov, M.Sharipova. Qoshiqlarning lingvopostik tabiiat va tahlili xususida.....	99
F. Safarov. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atidan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish.....	103
G. Sayfullayev, I. Allmova, A.Sayfullayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berishda kuzatish metodidan foydalanish.....	110
R.Jumayev, S.Mahmudova. Ahmad Donishning pedagogik qarashlari va hozirgi zamon.....	114
N.Adizova. Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning metodik ahamiyati.....	117
N.Safarova. O'yinchoqlarning bolalar yoshiga, jinsiga va o'yin mazmuniga ko'ra turlanishi.....	120
Z. Umurov. O'quv-biluv muammolari.....	124
R. Isroilova. O'qish darslarida rivozat va pandnomalarni integratsiyalash asosida o'rganishning didaktik asoslari.....	130
M. Junayeva. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etish samaradorlik omili.....	134
F. Qosimov, M.Qosimova. Masala qisqa sharti uning modelidir.....	138
M.Hakimova. Boshlang'ich sinflarda ko'pburchak perimetri va figura yuzasi tushunchalarini o'rgatish metodikasi.....	145

IJTIMOIY-GUMANITAR TA'LIM

B.Rizayev. Oliy ta'limda "O'rta asrlar tarixi" fanini o'qitishning dolzarb muammolari.....	149
M. Джанобилова. Актуальные вопросы семейного права в юридическом образовании.....	153
S. Gulyamova. Traditional education: yesterday, today and tomorrow.....	160
M.Norova. Milliy-ma'naviy segiziga tayanish – demokratik jamiyat qurishning zaruriy sharti.....	165
N.Esanov, F.O'tayeva. O'zbekiston tarixini o'qitishda matematik bilimlarni shakllantirish uchun tarixiy faktlarning o'rni.....	168

ANQVA TARIQATLARI

G. Xudoyazarova, Sh. Zaripova, Sh. Xudoyazarova. "Metallar va metallmaslar. Murakkab modda.....	172
---	-----

Nigora ADIZOVA

Buxoro davlat universiteti boshlang'ich va maktabgacha ta'lim uslubiyoti kafedrasi o'qituvchisi

ONA TILI TA'LIMI MAZMUNINI YANGILASHNING METODIK AHAMIYATI

Maqolada boshlang'ich va o'rta ta'lim ona tili ta'limini uzviylashtirish muammasi haqida fikr yuritiladi. Ona tili ta'limini uzviylashtirishda bilimlar izchilligiga e'tibor berish bosh parametrisifattida tahlil qilinadi.

***Tayanch tushunchalar:** boshlang'ich ta'lim, uzviyluk, ona tili darsliklari, ijodiylik, bilim, yuzshiriq, uzluksizlik.*

В статье идет речь о проблемах последовательности обучения родному языку в начальной и средней школе. Анализируется основной параметр шестерения внимания к последовательности знаний по родному языку.

***Опорные понятия:** начальное образование, последовательность, учебники по родному языку, творчество, задание, непрерывность.*

The article deals with the problems of consistency in teaching the mother tongue in primary and secondary school. It is analyzed the main parameter of treat attention to the sequence knowledge in native language.

***Supporting concepts:** primary education, succession, textbooks in native language, creativity, knowledge, task, continuity.*

Uzluksiz ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi – o'qitishning sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan. "Samaradorlik" va "sifat" inson faoliyatining barcha sohalarida eng ko'p qo'llanadigan tushunchalardir. Ammo ularning pedagogik mohiyatini tahlil qilishga oid ishlar barmoq bilan sanarli darajada oz. Bu tushunchalarning mazmuni, hajmi va ularning pedagogik jihatlarini o'rganishga oid adabiyotlarning tanqisligi samaradorlik va sifat tushunchalarining o'ta mu'takkabligi, fanlararo hodisa ekanligi bilan izoblanadi.

Samaradorlik va sifat o'zaro korrelyativ sabab va oqibat shaklida bog'langan hodisalar bo'lib, o'ldingisi – samaradorlik keyingisi – sifatning yaxshilanishiga olib keladi. Binobatin, o'quvchilar o'zlashtirishining sifatini yaxshilash uchun ta'limning samarali, interaktiv usullari, vositalaridan foydalanish ehtiyoji tug'iladi. Samaradorlik ta'lim jarayonida qo'yilgan maqsad bilan erishilgan natija o'rta-sidagi tafovutga ko'ra o'lchanadi. Agar erishilgan natija qo'yilgan maqsadga qancha yaqin bo'lsa, ta'lim jarayoni shuncha samarali amal qilgan hisoblanadi. Aks holda natija qo'yilgan maqsaddan qancha tafovut qilsa, ta'lim jarayonining samarasi shuncha past sanaladi. Bulardan ma'lum bo'ladiki, samaradorlik ta'lim jarayoni jihatidan o'rganiladigan, tahlil qilinadigan hodisadir.

Agar ta'limning samaradorligi ta'lim jarayoni jihatidan o'rganiladigan va baholanadigan hodisa bo'lsa, sifat o'quvchi o'zlashtirishi jihatidan tadqiq qilinadigan didaktik-metodik hodisa deb baholaymiz.

Ta'limning sifati deyilganda bilim, faoliyat usullarini atroficha chuqur o'zlashtirishi, bilim va faoliyat usullaridagi tezkorlik-operativlik bilan foydalanish, muammo, topshiriq, test va mashqlarni bajarish tempi, o'rganilgan bilimlarni tatbiq qilish darajasi – sekta, o'rtacha, tez, mata mazmunini qisqartirish yoki kengaytirib so'zlay olish, bilimlarning to'liqligi kabilar tushuniladi. Misol tariqasida ta'lim sifatining eng so'nggi belgisi – bilimlarning to'liqligini olib ko'raylik. Bilimlarning to'liqligi Davlat ta'lim standart (DTS)larida belgilangan me'yoriy talablarga, o'quv dasturlarida belgilangan bilim, ko'nikma-malaka, ijodiy faoliyat tajribasi mazmuni va hajmiga ko'ra tahlil qilanadi.

Shunday ekan, bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimining istagan bo'g'iniga e'tibor beradigan bo'lsak, qaysidir tomondan yangicha yondashuvmi? yoki zamonaviy talablar doirasida o'qitishga oid ta'y-harakatlar olib borilmoqda. Jumladan, boshlang'ich ta'limni isloh qilish yoshlarni bayot, iahlab chi-

qarish, ijtimoiy munosabatlarga tayyorlashning samaradorligini oshirish va sifatini yaxshilashga yordam beradi. Prezidentimiz tadqiqotchilar diqqatiga havola qilgan didaktik va metodik muammolar:

-boshlang'ich sinflar mohiyati ("Zamonaviy boshlang'ich ta'limning o'zi nimadan iborat bo'lishi kerak");

-boshlang'ich sinf o'quvchilarining real o'quv imkoniyatlari ("Norasida bolaning miyasi, ongi nimani o'ziga singdira oladi...");

-shaxs kamolotida mustaqil fikrlashning o'rni ("Bolalar qaysi sinfdan boshlab mustaqil fikr yuritib boshlaydi");

-ta'lim subyektlari – o'qitish va o'qish faoliyatining o'zaro munosabati ("O'qituvchi va o'quvchi munosabatida ogli inizom");

-bolalarni mustaqil fikrlashga maxsus o'rgatish lozimligi ("O'qituvchining bosh vazifasi o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat...");

-shaxsning umumiy taraqqiyotida gumanitar ta'limning ahamiyati ("... chet tillarni o'rganish, minba'd ona tilini esdan chiqarish hisobiga bo'lmasligi lozim");

-ona tili ta'limining maqsadi ("O'z fikrini mutlaqo mustaqil, ona tilida ayvon, go'zal va lo'nda ifoda eta olish zarurligi"ga daxldor masalalar bo'lib, ular ta'limni zamonaviy talablar asosida tadqiq qilishni taqozo qiladi).

Quyidagi muammolarni tadqiq qilish qator shart-sharoitlarga bog'liq. Avvalo, ta'limda o'quvchilarning maqomini yangilash, ularni ta'lim jarayonining faol sub'ektiga aylantirishga ehtiyoj tug'uladi. Qolaversa, ta'limni bolalarning o'quv-biluv faoliyatiga, binobarin, tafakkuriga mo'ljallab tashkil etish tamoyillari, usullari, vositalarini asoslashga, o'quvchilarning o'quv-biluv imkoniyatlarini keng yoritish zaruriyati dolzarb bo'lib qoladi. Shuningdek, bugungi davr boshlang'ich ta'lim dasturi mazmunini yangilash, darsliklarning mazmunini boyitish, boshlang'ich va o'rta ta'limda uzviylikni ta'minlash kabi vazifalarni mutaxassislar oldiga ko'ndalang qilib qo'yadi. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, bugungi amaliyotdagi ona tili dastur va darsliklariga nazar tashlaydigan bo'lsak, boshlang'ich va o'rta ta'lim ona tili darsliklaridagi nomutanosiblik mavjudligining guvohi bo'lamiz. Shu o'rinda boshlang'ich va hozirgi amaldagi V sinf darsliklarida berilgan ayrim mavzular yuzasidan fikrlarimizni hayon etmoqchimiz.

Amaldagi boshlang'ich sinf "Ona tili" darsliklarining bezalishi, o'quv materiali va o'quv topshiriqlari shu yoshdagi o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga mos tarzda berilgan. Ammo ushbu darsliklarda o'quvchini ijodiylikka, mustaqil fikrlashga undovchi topshiriqlar nihoyatda kam berilgan. Hozirgi davr talabi esa o'quvchini ko'proq mustaqil va ijodiy fikrlashga undovchi o'quv topshiriqlari miqdori ko'proq bo'lishni talab etadi. Ijodiy xarakterdagi topshiriqlar ko'paytirilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

V sinf uchun chop etilgan darslik (Mualliflar: N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, V.Qodirov, Z.Jo'raboeva) bir oz bo'lsada puxtaroq tuzilgan bo'lib, unda o'quvchini mustaqil fikrlashga undovchi o'quv topshiriqlariga alohida e'tibor berilgan. Ammo mazkur darslikda nazariy bilimlarning berilishida qandaydir murakkablik bordek tuyaladi. Chunonchi, darsliklarimiz yosh avlodni bilimli qilishga mo'ljallangan ekan, avvalo, talab darajasida bo'lmog'i lozim. Nazarimizda, hozirgi kunda maktablarda qo'llanib kelayotgan ona tili darsliklaridagi o'quv materiallarining bog'lanmasligi kelajakda o'zining salbiy oqibatlari, o'quvchilarining leksik, sintaktik hamda nutq malakalariga ziyon yetkazishi mumkin. Birgina misol: 3-sinf ona tili darsligida (Mualliflar: S.Fuzailov, M.Xudoybergamova) "Gap va uning turlari" mavzusi keltirilgan. Mavzuda gapning darak, so'roq va undov kabi turi mavjudligini bola (3-sinfning 1-choragida) o'rganadi. Xuddi shunday ma'lumotni 4-sinfda mustahkamlaydi. Lekin 5-sinfning 1-choragida bola shu mavzuni quyidagi tushunchalar orqali o'zlashtiradi: "Darak gap", "So'roq gap", "Buyruq gap", "Istak gap", "His-hayajon gap". Ko'rinib turibdiki, kechagina boshlang'ich sinfdan o'rta ta'limga o'tgan bolada chalg'ish, ikkilanish holatlari kuzatiladi. Negaki, ular bundan oldin "Buyruq gap", "Istak gap", "His-hayajon gap" degan tushunchalarni ishlatmagan bo'ladi. Xuddi shunday holat 5-sinfda "So'z bitikmasi" mavzusida ham kuzatiladi.

Bizningcha, 5-sinf ona tili darsligida (Mualliflar: N.Mahmudov, A.Nurmonov va boshqalari) berilgan mavzularning ketma-ketligini boshlang'ich sinf ona tili darsligi hamda o'quvchi o'zlashtiradigan bilimlar tizimi asosida joylashtirilishi zarur. Masalan, 5-sinf darsligidagi 46-47-48-49-darslarda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilimlar o'quv yilining boshida o'rgatilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Saba-

bi mazkur mavzular yuzasidan beriladigan bilimlar bevosita 4-sinfda ham o'rganilgan bo'ladi. Bundan tashqari, darslikning 118-betidan 163-betigacha bo'lgan "Fonetika" va "Grafika" bo'limlari yuzasidan o'rganiladigan mavzular o'quv yilining boshida o'qitiladi, ya'ni "Sintaksis va punktatsiya" bo'limining o'rniga joylashtirilishi o'quvchilarning o'zlashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, darslikning "Leksikologiya" bo'limida berilgan "Shakldosh so'zlar", "Uyadosh so'zlar", "Paronimlar", "Tasviriy ifoda", "Shevaga xos so'zlar", "Lug'at va lug'atshunoslik" kabi mavzularni o'quvchilar o'zlashtirish jarayonida qiyanchilik tug'diradi. Negaki, boshlang'ich sinflarda bu tushunchalar xususida hech qanday nazariy ma'lumotlar berilmaydi. Yuqoridagi tahlildan ko'rinadiki, ikkala bosqich darsliklarida tilshunoslik nazariyasidan beriladigan bilimlar, o'quv topshiriqlari o'rtasida qandaydir bo'shliq paydo bo'layotganga o'xshaydi. Holbuki, o'quv darsliklari ketma-ketlik, izchillik kabi didaktik tamoyillarga bo'ysunishi lozim.

Endi darsliklardagi mashqlarga nazar tashlasak: 2-sinf ona tili (K.Qosimova, S.Fuzailov, A.Ne'matova) darsligidagi 65-66-67-68, 89-90-91; 101-102-103-mashqlarining sharti tayyor qoidani eslatishga, ya'ni xotiraga mo'ljallangan. Bunday ko'rinishdagi mashqlar o'quvchini bir xillikka – tayyor qo'liplar asosida ishlashga o'rgatadi. Holbuki, darsliklarimiz ijodiy xarakterdagi topshiriqlarga boyitilishi zarur.

5-sinf darsligida ijodiy xarakterdagi topshiriqlar to'ppadan-to'g'ri murakkab holatda beriladi. Jumladan, darslikda matn tuzish bilan bog'liq mashqlar ko'plab berilgan. Matn yaratishga doir mashqlarni me'yor asosida berilishi metodik jihatdan to'g'ri bo'ladi. Masalan, 127-129-132-136-mashqlar matn tuzish bilan bog'liq. Bolaga bunday mashqlarning oriqcha berilishi uning aqliy zo'rliqligiga olib keladi hamda psixologik va fiziologik tomonlariga salbiy ko'rsatadi.

Darsliklar o'rtasidagi uzviylik ta'minlanmаса, yosh avlodning fonetik, leksik, orfografik, morfologik va sintaktik bilimlaridagi kamitiktik ochiq qolaveradi. Darsliklar xususida gapirayotib, u yoki bu darslikni maqtash yoki qoralash maqsadidan yiroqmiz. Har bir tuziladigan darslik yosh avlodni har tomonlama yetuk, dunyoqarashi rivojlangan, mustaqil va ijodiy fikrlash doirasi keng bo'lgan barkamol insonni tarbiyalashga xizmat qilmog'i sharti.

Adabiyotlar

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi: Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining paydevori. – Toshkent, 1997.
2. Hamroyev A.R. Boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish. Ped.fanl.nomz. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – T., 2005.
3. Ne'matov H.G., Gulomov A.Q. Ona tili ta'limi mazmunı. – T.: O'qituvchi, 1995.